Azerbaijan School, Volume 320, Issue 1, pp.35-48, 2013

(*English*)

SOME ISSUES ON TEACHING AZERBAIJAN LANGUAGE IN RUSSION GROUPS

S.Gozalova, S.Imanova

Abstract. In this article it is spoken about methods teaching Azerbaijan language in Russian groups at technical universities. Sometimes the authors address their own practice too. In this article there are also some interesting facts.

Keywords. State language, grammar demands, correct pronunciation.

(***Azerbaijan***)

ALİ MƏKTƏBLƏRİN RUS QRUPLARINDA AZƏRBAYCAN DİLİNİN TƏDRİSİNİN BƏZİ MƏSƏLƏLƏRİ

Səfurə Gözəlova, Suqra İmanova

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının baş müəllimləri

Açar sözlər. Dövlət dili, qrammatik tələblər, düzgün tələffüz.

(***Russian***)

НЕКОТОРЫЕ ЗАДАЧИ ПРЕПОДАВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ЯЗЫКА В РУССКИХ ГРУППАХ ВЫСШИХ ШКОЛ

С.Гёзалова, С.Иманова

Встатье говорится о методах обучения азербайджанского языка в русских группах технической высшей школы. Авторы иногда ссылаются на свои практики. В статье имеются интересные факты.

Ключевые слова. Государственный язык, грамматические потребности, правильное произношение.

Azərbaycan dili dövlət dili kimi bütün ali məktəblərdə tədris olunmaqla Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının hüquqi tələblərindən birinin yerinə yetirilməsini təmin edir. Respublikada yaşayan vətəndaşların dövlət dilini öyrənmələrinə hər cür şərait yaradılmışdır. Ali məktəblərdə təlim rus dilində aparılan qruplarda təhsilalan tələbələrə dövlət dili kimi Azərbaycan dilinin öyrədilməsinə də bu aspektdən baxılmalıdır. Bu qrupun tələbələri Azərbaycan dilində oxu və yazı üzrə müvafiq nitq vərdişlərinə yiyələnərək gənclik illərindən cəmiyyətdə, onun müxtəlif sahələrində informativ-kommunikativ fəaliyyət göstərmək üçün əlaqə və ünsiyyət bacarıqlarına sahib olurlar.

Azərbaycan dilinin mənimsədilməsi tələbələrin bu dildə olan elmi-kütləvi və bədii ədəbiyyatları, radio və televiziya verilişlərini, qəzet və jurnalları izləməsinə, onların vasitəsilə bilik və məlumatlar əldə etməsinə şərait yaradır, onların həyatı öyrənmək imkanlarını genişləndirir. Dil və nitq vahidlərinə həssas yanaşmaq, onlardan ehtiyatla istifadə etmək, ümumilikdə dili qorumaq və inkişaf etdirməklə tələbələrdə ümumi bacarıqlar formalaşır və onlar cəmiyyətin daha fəal üzvləri kimi yetişirlər.

Bununla yanaşı, ali məktəblərin rus qruplarında Azərbaycan dilinin tədrisi prosesində tələbələrin (əgər qeyri-azərbaycanlıdırsa) öz ana dilinə müraciət etmələri, yeri gəldikcə doğma dildəki leksik, fonetik, qrammatik tələblərin xüsusiyyətlərini yada salmaları, bədii nümunələrə münasibət bildirmələri də onların, ümumiyyətlə, ana dili və ədəbiyyatla bağlı bilik və bacarıqlarının möhkəmlənməsinə kömək edir. Onlar həm də Azərbaycan dilini öyrənməklə dünyada geniş yayılmış türk dillərinə bələd olur, türk dilli ölkələrdə və bu ərazilərdə fəaliyyətlərini səmərəli qurmaq imkanları əldə edirlər. Bu da onların həmin dildə nitqini inkişaf etdirməyə kömək edir və onlarda natiqlik məharətinə maraq oyadır.

Beləliklə də, onlar Azərbaycan dilini praktik mənimsəməyə nail olurlar. Bu yolla da onlarda Azərbaycan dilinə hörmət və məhəbbət hissi formalaşdırılır. Ən yaxşı halda həm də gənclik illərindən Azərbaycan dilində düşünmək, ünsiyyət məqamına görə fikri sərrast ifadə etmək, zəruri yazı qaydalarını tətbiq etmək bacarıqlarına da yiyələnə bilirlər.

Bu da təsadüfi deyildir. Çünki qloballaşan dünyada Azərbaycan dinamik və sabit inkişaf edən dövlətlər sırasındadır. Bu mənada azərbaycanlı tələbələrin də xarici dilləri öyrənmələrinə xüsusi önəm verilir. Deməli, tələbələr rus qruplarında rus dili və xarici dillə yanaşı, dövlət dili olan Azərbaycan dilini də öyrənməli olurlar. Bu, çox vacib məsələlərdəndir, çünki dil mədəniyyətin formalaşması, inkişafı və onun qorunub saxlanması vasitəsidir. Aydındır ki, insanlar dünyanı yalnız düşünməyin, görməyin, eşitməyin və qavramağın vasitəsilə dərk edirlər.

Bu gün müasir dünyada və o cümlədən Azərbaycanda xarici dillərin sürətlə böyüyən nüfuzu müşahidə olunur. Təlim rus dilində olan qruplarda təhsilalanlara Azərbaycan dilini öyrənmək də buraya daxildir. Çünki ana dilindən sonra ikinci, üçüncü dillər universal əlaqə vasitəsi olub, digər beynəlxalq dillərdə əlaqələrin inteqrasiyasına kömək edir. Hətta bəşəriyyət üçün ortaq dil zərurəti məsələsi də bununla sıx bağlıdır. Ona görə də beynəlxalq miqyasda Azərbaycan dilinin təbliği eyni zamanda qarşılıqlı anlaşmada onun əhəmiyyətinə,

elm adamlarının bu proseslərə ortaq cəlb olunmasına da günün aktual problemlərindən biri kimi baxılmalıdır.

Uzun illərin təcrübəsi göstərir ki, ali məktəblərin rus qruplarında tələbələr Azərbaycan dili tədrisində praktik nitq vərdişləri qazanır, xalqımızın tarixi, mədəniyyəti, ədəbiyyatı, adət və ənənələrilə yaxından tanış olmağa imkan tapırlar. Bu isə öz növbəsində beynəlxalq əlaqələrin daha da inkişaf edib möhkəmlənməsində az rol oynamır.

Qeyri-azərbaycanlıların Azərbaycan dilindən praktik nitq vərdişlərinə yiyələnməsi iş prosesində onların başqaları ilə ünsiyyət saxlamasını asanlaşdırır və ümumiyyətlə, əmək fəaliyyətlərinin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir.

Rus qruplarında Azərbaycan dilinin və əksinə, azərbaycanlı tələbələrə rus dilinin yüksək keyfiyyətdə öyrədilməsini təmin etmək üçün ali məktəblərdə az iş görülmür. Söz yox ki, bunlar təlim prosesinin, demək olar ki, hər anında hiss olunur. O da həqiqətdir ki, ancaq hər iki dilə yaxından bələd olan müəllim bu sahədəki anlaşılmazlığın aradan qaldırılmasında tələbələrin köməyinə gələ bilir.

Ali məktəblərin rus bölmələrində Azərbaycan dili tədrisinin ən mühüm məsələlərindən biri də tələbələrin şifahi nitqinin inkişaf etdirilməsidir. Əlbəttə, bu məsələ metodik ədəbiyyatda müəyyən dərəcədə işıqlandırılmışdır. Bu isə bir çox illərin təcrübəsinə istinadən tələbələrin şifahi nitqini inkişaf etdirməyin bəzi məsələləri barədə daha optimal fikirlər söyləməyə əsas verir.

Təcrübə göstərir ki, nitq inkişafının əsas sahələrindən biri lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsidir. Burada, ilk növbədə, ixtisas üzrə lüğətlər seçilməlidir. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında bu qruplarda Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı neft və neft məhsullarına dair terminlərin öyrədilməsi hər an diqqət mərkəzində saxlanır. Buna nail olmaqda Azərbaycan dilində olan neftə aid mətnlərin və qrammatik çalışmaların öyrədilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Təkcə bunu demək kifayətdir ki, neftə aid hər bir mətnin tədrisində tələbələr bilmədikləri onlarca yeni söz və söz birləşmələrini öyrənir və bu sahəyə daha çox can atırlar. Bu terminlər bir mütəxəssis kimi sonralar onun köməyinə gəlir.

Bu sözlərin şüurlu mənimsənilməsi və gələcəkdə onların lüğət fondunda birdəfəlik qərarlaşması üçün müxtəlif üsullardan istifadə olunur. Bu üsullardan biri də tələbələrin öyrəndikləri söz və söz birləşmələrindən cümlə qurmaq vərdişinə yiyələnmələrinə nail olmalarıdır.

Tələbələrin şifahi və yazılı nitqinin inkişafında Azərbaycan və rus dillərinin fərqli xüsusiyyətlərini tələbələrə öyrətməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu fərqlər fonetika, leksikologiya, morfologiya və sintaksis bəhslərində özünü daha bariz göstərir.

Fonetika bəhsində fərqli cəhətlər spesifik səslərdə, apostrofda, vurğuda, ahəng qanununda, qoşa səslərin olmasında, hecada, k səsinin yumşaq tələffüzündə, j səsinin yazılışında və s. özünü daha qabarıq göstərir.

Fonetika bəhsində “Spesifik səslər” mövzusunu tədris edərkən istifadə etdiyimiz üsullardan bəzilərini misal gətirək:

a) hər bir spesifik səsin tələffüz məxrəci yaradılır (artikulyasiya) və səs təqlid olunur (imitasiya); həm də bu üsuldan eyni zamanda istifadə edilir;

b) spesifik səslərin tələffüzü öyrədilərkən rus dilindəki oxşar səslərə istinad olunur. Məsələn, ə səsinin tələffüzündə rus dilindəki а, э səslərindən istifadə edilir. Çünki ə səsi a və э səsləri arasında orta bir vəziyyətlə tələffüz olunur;

v) ө, ү səsləri rus dilindəki е, и səsinin tələffüzündəki vəziyyəti alır. Bundan başqa, dodaqlar irəliyə doğru uzanır.

Bundan sonra lent yazılarından ayrı-ayrı spesifik səslərin tələffüzü və həmin səslərin iştirakı ilə sözlər səsləndirilir. Daha sonra isə həmin proses əyani vəsaitin (plakatların) köməyi ilə onların hafizəsində daha da möhkəmləndirilir.

Nəhayət, bu mövzu sinif çalışmaları və ev tapşırıqları ilə tamamlanır.

Əlbəttə, spesifik səslərə aid aparılacaq işi bir dərs saatında başa çatdırmaq düzgün hesab edilə bilməz. Təcrübə göstərir ki, ümumiyyətlə, dillər arasında fərqli cəhətləri yalnız (ardıcıl bir çox dərslərdə) təkrar etdirmək yolu ilə öyrətmək mümkündür. Həm də dərsdə elə şərait yaratmaq lazımdır ki, tələbələr öyrəndikləri bu fərqli cəhətləri gündəlik nitqlərinə daxil etsinlər.

Tələbələrin şifahi nitqini inkişaf etdirməkdə mətnlərin profillər üzrə seçilməsi də əhəmiyyətli rol oynayır. Bu mətnlərin köməyi ilə dinləyicilər həm öz ixtisaslarına aid ilkin məlumatlar alır, həm də profilləri ilə bağlı söz və söz birləşmələri öyrənmək imkanı əldə edirlər. Həmin söz və birləşmələr onların lüğət ehtiyatının zənginləşməsində mühüm rol oynayır.

Çox illərin təcrübəsi göstərir ki, proqrama daxil edilmiş neft terminlərinin və ədəbi materialların tələbələr tərəfindən hər iki dilə tərcümə edilməsi işinin düzgün təşkili onların şifahi nitqinin inkişafına kömək edən mühüm vasitələrdən biridir. Bu iş tələbələrin mətnlər üzərində müstəqil işləmək vərdişinə yiyələnməsinə də kömək edir.

Tələbələrin keçmiş materialı necə öyrəndikləri və bunları şifahi və yazılı nitqdə necə tətbiq etmələrini öyrənmək məqsədi ilə anket sorğularından istifadə etməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, anket sorğusuna verilən cavablar göstərir ki, tələbələrin bir qismi Azərbaycan dilində sözlər arasında əlaqə yaratmaqda və cümlədə sözlərin sıralanmasında xeyli çətinlik çəkirlər. Tələbələrin şifahi və yazılı nitqlərində müşahidə olunan həmin nöqsanların aradan qaldırılmasına xidmət edən məsələlərin öyrənilməsinə də diqqəti cəlb etmək lazım gəlir.

Tədrisdə əyanilik həmişə qüdrətli vasitə olmuşdur. Elmi-texniki tərəqqi isə tədrisin əyani şəkildə həyata keçirilməsi imkanlarını daha da genişləndirmişdir. Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasının rus bölmələrində keçirilən Azərbaycan dili dərslərində bir daha yəqin edilmişdir ki, ali məktəblərdə bu məsələlərə xüsusi diqqət yetirilməsi gözəl nəticələr verir.

Şübhəsiz ki, Azərbaycan dilinin tədrisində mövcud olan və yeni axtarışlar vasitəsilə meydana gələn forma və üsulların tətbiqi yalnız o zaman yüksək səmərə verə bilər ki, bunlar müəllimin zəngin təcrübəsi əsasında həyata keçirilsin.

Ali məktəblərin rus bölmələrində Azərbaycan dilində tələbələrin cümlə qurmaq vərdişlərini formalaşdırmaqla onların nitqini inkişaf etdirmək imkanları çoxalır. Bu məsələlərə tədris ilinin əvvəlində başlamaq lazımdır. Elə ilk dərslərdən sonra tələbələrin nitqlərindəki nöqsanları aşağıdakı kimi təsnif etmək olar:

1. Tələffüzlə bağlı olan nöqsanlar.

2. Cümlə qurmaq vərdişləri ilə əlaqədar nöqsanlar.

Tələffüz üzrə iş apararkən səs tərkibi etibarilə oxşar sözlərin müqayisəli təhlili üzərində, spesifik səslərin tələffüzü, apostroflu sözlər və s. üzrə aparılan işlər tələbələrin nitqindəki qüsurları aradan qaldıra bilər.

Cümlə qurmaq vərdişləri ilə əlaqədar nöqsanlar Azərbaycan dilinə məxsus spesifik cəhətlərlə - tələbələrin ana dilindən fərqli xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Məsələn, isimlərin hallanması, saylara əlavə edilən isimlərin cəm şəkilçisi qəbul etməməsi, cümlədə mübtədanın əvvəl, xəbərin isə sonda işlənməsi və s. Bu xüsusiyyətlər Azərbaycan dilinə xas spesifik cəhətlər olmaqla yanaşı, həm də tələbələrin çətin mənimsədikləri materiallardır. Müəllim bunları nəzərə almalıdır.

İKT-dən istifadə prosesində müasir texniki vasitələri tətbiq etməklə də tələbələrə ədəbi tələffüz normaları aşılamaq mümkündür. Bütün bunlar tələbələrin nitq inkişafını lazımi istiqamətə yönəltməyə müsbət təsir göstərir.

Ali məktəblərin rus qruplarında Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı rus və Azərbaycan dillərinin qarşılıqlı nisbətlərindən çıxış etmək lazımdır. Bunların içərisində leksik nisbətlər mühüm yer tutur. Leksik materialın mənimsənilməsi iki dil arasında uyğunluq və uyğunsuzluqların aşkar olunmasını tələb edir.

Rus və Azərbaycan dilləri arasında leksik-semantik uyğunluqların mənbələri müxtəlifdir. Bunlar, ilk növbədə, həmin dillərin birindən o birinə keçmiş sözlərlə təmsil olunur. Burada beynəlxalq leksikanın da öz yeri var. Rus və Azərbaycan dilləri arasında leksik-semantik uyğunluqların mühüm bir qismi bir-bir tərcümə oluna biləcək sözləri əhatə edir.

Rus qruplarında Azərbaycan dilinin tədrisi zamanı leksikanın özünütörətmə imkanlarının tutuşdurulması da işin xeyrinə olar. Məsələn, rəng adlarından rəng bildirən fellərin, miqdar saylarından miqdar və sıra saylarının törədilməsi sahəsində bu dillər arasında fərqli cəhətlərlə yanaşı, oxşar cəhətlər də çoxdur.

Azərbaycan Dövlət Neft Akademiyasında Azərbaycan dili fənninin tədrisində təbii olaraq neftə aid terminlərin öyrədilməsi öncül plandadır. Tələbələrin gələcək bir mütəxəssis kimi yetişməsində bu terminlərin həm elmi, həm də praktik əhəmiyyəti vardır.

Azerbaijan School, Volume 320, Issue 1, pp.35-48, 2013

Gələcək mühəndislərin şifahi nitqinin inkişafı onların lüğət fondunun zənginliyi ilə əlaqədardır.

Termin öyrədilməsinin müxtəlif yolları vardır. Bunlardan biri də bədii əsərlərin təsir dairəsidir. Aydındır ki, termin öyrədilməsində bədii əsərlər əsas vasitələrdən biridir. Bu zaman bədii əsərləri seçə bilmək əsas şərtlərdən sayılır. Azərbaycan ədəbiyyatında M.Hüseynin "Abşeron", "Qara daşlar", M.Süleymanovun "Yerin sirri" və başqa bu kimi əsərlərdə işlənən neftə aid terminlər çoxdur və öyrədilmə prosesində bunlar qeydə alınır.

Bu terminlərin öyrədilməsində bədii əsərlərlə yanaşı, şifahi nitqdə işlənən sözlər və bunların bədii əsərlərdəki sinonimlərinin öyrədilməsinə də diqqət yetirilir. Müqayisəli təhlillər aparılır. Bu hal bir neçə dəfə təkrar olunduqdan sonra dərsdənkənar oxu zamanı tələbələr bədii əsərlərdə rast gəldikləri terminlərin kartoçkasını toplamaqla ixtisaslar üzrə termin lüğəti yaradırlar. O da həqiqətdir ki, neft terminlərinin çoxu beynəlxalq səciyyəlidir. Bu sözlər bədii ədəbiyyata neftə dair ədəbiyyatdan keçir. Bu terminlərin bəzisinin işlənmə dairəsi geniş, bəzisininki isə dardır. Tədris prosesində bu cəhətlərə də tələbələrin diqqəti cəlb edilməlidir.

Ümumiyyətlə, bədii əsərlərdən istifadə ilə terminlərin öyrədilməsi prinsipcə bütövlükdə elmi üslubu öyrətməyi asanlaşdıran mərhələdir. Bunu humanitar olmayan fakültələrdə nəzərə almaq metodiki cəhətdən çox vacibdir. Bəzən bunlar düzgün anlaşılmır. Aydındır ki, bütün bunlar Azərbaycan dilinin öyrədilməsi prosesində həyata keçirilməlidir.

Bizim respublikamızda Azərbaycan dilinin ikinci dil kimi tədrisi sahəsində xeyli iş görülmüşdür. Son illərdə ölkə üzrə proqramlar və dərsliklər təkmilləşdirilmiş, yeni dərslik və əyani vasitələr çapa hazırlanmışdır. İKT-dən geniş istifadə olunur. Bu sahədəki problemlər, demək olar ki, xeyli azalmışdır.

Ona görə də bizim respublikada təlimi rus dilində olan məktəblərdə Azərbaycan dilinin bir fənn kimi tədrisi şagirdlərin beynəlmiləl tərbiyəsində mühüm rol oynadığı kimi, onların linqvistik təfəkkürlərinin formalaşmasına da güclü təsir göstərir. Müəllimlərin əksəriyyəti bu fənnin tədrisini müasir tələblər səviyyəsində qurmağa səy göstərirlər və bunun da öhdəsindən gəlirlər.

Söz yox ki, düzgün tələffüz də vacib arqumentdir. Hər hansı bir dildə düzgün danışmaq üçün həmin dilə məxsus spesifik səslərin düzgün tələffüzü mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu baxımdan Azərbaycan dilində də düzgün danışmaq üçün bu dilin spesifik səslərinin düzgün tələffüzü bacarığına yiyələnməyin böyük əhəmiyyəti vardır. Bu işdə fonetik biliklərin düzgün tələffüz qaydalarına yiyələnməyin də mühüm rolu vardır. Fonetik biliklər orfoqrafik və orfoepik qaydaları nizama salır və düzgün tələffüz üçün zəmin yaradır.

Bəllidir ki, rus bölməsində Azərbaycan dili dərslərində meydana çıxan çətinliklərdən biri tələbələrə Azərbaycan dilində olan spesifik səslərin düzgün tələffüzünü öyrətməkdir. Bu çətinlik rus və Azərbaycan dillərinin qohum olmamasından irəli gəlir. Məlum olduğu kimi, rus dili hind-Avropa dilləri ailəsinin slavyan dilləri qrupuna,

Azərbaycan dili isə türk dilləri ailəsinin oğuz-səlcuq yarım qrupuna aiddir. Buna görə də azərbaycanlı olmayan tələbələr Azərbaycan dilinin ə, ö, ü, c, g, ğ, h kimi spesifik səslərini tələffüz edərkən həmin səslərin artikulyasiyasını öz dillərindəki bu və ya digər səsin artikulyasiyasına bənzətmək istəyirlər. Yəni "Ə" səsini "A" kimi, "Ü" səsini "U" kimi, "Ö" səsini "O" kimi, "C" səsini "Ç", "G" səsini "K" kimi, "Ğ və H" səslərini "X" kimi tələffüz etməyə çalışırlar.

Tədris prosesində bu çətinliyi aradan qaldırmaq üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Həmin səsləri düzgün tələffüz etmək üçün tələbələrə bu səslərin tələffüzündə nitq orqanlarının aldığı vəziyyət elmi şəkildə izah edilir və bunlar praktik olaraq nümayiş etdirilir.

Burada müəllim müxtəlif dil qrupları haqqında da məlumat verməlidir. Belə ki, dil öyrənilməsinin çətinliyindəki bəzi səbəbləri fransız, ingilis, alman dillərinin hind – Avropa dilləri ailəsinə mənsub olmasında görürük. Rus, ingilis, fransız, alman dillərinin qohumluğu tələbəyə ingilis, alman, fransız dillərində həmin səsləri müxtəlif sözlərdə düzgün tələffüz etməyə imkan verir.

Tələbələr bu səslərin məxrəclərinin eyni olduğunu praktik şəkildə öyrəndikdən sonra Azərbaycan dilinin spesifik səslərini də düzgün tələffüz etməyə hazırlanırlar.

Tədris prosesində bütün spesifik səslərin düzgün tələffüzü ayrı-ayrılıqda öyrədilir. Azərbaycanda düzgün tələffüzdə vurğu ayrıca yer tutur. Buna görə də Azərbaycan dilində sözlərdə vurğunun yerinin öyrədilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Müəllim elə ilk dərslərdən bunu nəzərdən qaçırmamalıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, ikinci dilin tədrisində ana dili ilə onun (öyrədilən dilin) qarşılıqlı əlaqəsinin nəzərə alınması təlimi asanlaşdıran amillərdən biridir. Azərbaycan dilinin rus, rus dilinin isə Azərbaycan qruplarında tədrisi zamanı bu prinsipdən çıxış etmək çox faydalıdır. Rus və Azərbaycan dillərinin müvafiq bölmənin qruplarında tədris edilərkən təlim situasiyasına uyğun olaraq dillərin bu qarşılıqlı əlaqəsi yaddan çıxarılmamalıdır.

Azərbaycan dilinin rus qruplarında tədrisi zamanı nəzəri məsələlərə də yer verilməlidir. Məsələn, tələbələrə dilimizin leksik tərkibi haqqında məlumat verilir. Həmin məlumatı verərkən dilimizə rus və rus dili vasitəsilə Avropa dillərindən çoxlu söz və ifadə, xüsusilə elmi-siyasi, ictimai-mədəni səciyyəli sözlər keçməsi üzərində ayrıca dayanırıq. Həmçinin Azərbaycan bölməsinin tələbələrinə rus dilinin leksik tərkibindən danışarkən bu dilə türk, o cümlədən Azərbaycan sözlərinin keçdiyini də nəzərə çarpdırırıq. Hər iki halda dillərin bir-birindən söz almasının təbii hal olduğunu, bununla həmin dillərin bir-birini zənginləşdirdiyini də faktlarla izah etmək lazımdır.

Ümumiyyətlə, alınma sözlərin öyrədilməsi zamanı müəllim ən yeni təlim üsullarına əsaslanmalı, hər tipdən olan söz forması kontekst daxilində götürülməlidir.

Bir sözlə, Azərbaycan dilinə rus dilindən keçən sözlər üç prinsip əsasında vətəndaşlıq hüququ qazanır: leksik, leksik-semantik və qrammatik-semantik. Bunlar barədə qısaca məlumatlar tələbələrə də çatdırılmalıdır.

Məqalənin sonunda ana dilindən əlavə digər dillərin öyrənilməsində lüğət ehtiyatının roluna da toxunmağı məqsədəuyğun sayırıq. Ədəbiyyatdan məlumdur ki, xarici dillərin öyrənilməsində lüğət ehtiyatı vacib şərtlərdəndir. Məsələn, hər hansı dildən 600 məlum söz bilməklə, o dildə qəzet oxumaq olar. 3000 sözdən ibarət lüğətə malik olmaq proqmatik məqsədlər üçün dilin mənimsədilməsini asanlaşdırır. Bununla əlaqədar J.Simenonun da bir mülahizəsi maraqlıdır: "Statiskaya əsasən iyirmi il bundan əvvəl fransız kəndlisi başqası ilə ünsiyyətdə altı yüz sözdən istifadə edirdi. Kiçik şəhərin qulluqçuları və sənətkarları isə səkkiz yüz, min iki yüz sözdən istifadə edirdilər. Xırda burjuaziyanın söz ehtiyatı isə min beş yüzə yaxın idi. Yalnız müəyyən mədəni səviyyəyə malik adamların söz ehtiyatı iki min – iki min yüz sözdən ibarət idi."

O da məlumdur ki, XX əsrin 20-ci illərinə qədər Rusiyada ziyalı adamlar ən azı iki və bəzən daha çox Avropa xalqlarının dillərini mükəmməl bilirdilər. Halbuki ölkələ savadsızlıq hökm sürürdü. Hazırda Hollandiyada bütün əhali, demək olar ki, iki dili – ingilis və alman dillərini mükəmməl bilirlər. Deməli, dilin öyrənilməsi üçün maraq, zəhmət və məsuliyyət çox vacibdir.

Təcrübə göstərir ki, işə ciddi girişməklə gündə beş söz öyrənmək şərtilə bir ildə təxminən 1825 söz öyrənmək olar ki, bu dilin lüğət tərkibi minimumdan xeyli çoxdur. Ancaq bu zaman hər gün öyrənmək vərdiş halına keçməlidir.

Bir məsələni də qeyd etmək lazımdır ki, 2000 sözdən ibarət lüğət hər hansı dildəki ixtiyari mətnin 80 faizini əhatə edir. Aydındır ki, deməli, xarici dili öyrənənlər lap əvvəlcədən bilməlidirlər ki, həmin dildən 2000 söz yadda saxlamaq zəruridir. Dilə bu səviyyədə yiyələndikdə hər hansı bir bədii əsəri oxuyub, tam başa düşmək olar.

Beləliklə, tam məsuliyyətlə demək lazımdır ki, ali məktəblərin rus qruplarında Azərbaycan dilinin öyrənilməsi üçün hər cür şərait yaradılmışdır. Məqsəd və vəzifə onu reallaşdırmaqdan ibarətdir.

Rəyçi: dos. Ə.Abbasov

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. "Azərbaycan Respublikasının Dövlət dili haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu // "Azərbaycan" qəzeti, 2003, 4 yanvar.

2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin "Dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında" Fərmanı // Təhsil xəbərləri, 2001, № 1.

3. Hacıyev T., Cəfərov N., Xudiyev N. Azərbaycan dili. 10-cu və 11-ci siniflər üçün dərslik. Bakı, 2005.

4. Mirzəcanzadə A. İxtisasa giriş. Bakı, 1990.

5. Nəcəfov N., Əfəndiyev Y. Azərbaycan dili. Təlim rus dilində olan ümumtəhsil məktəblərinin 7-ci sinfi üçün dərslik. Bakı, 2006.

6. Azərbaycan dili. Respublika elmi-metodik konfransın materialları. Bakı, 1984.

7. Azərbaycan dili və ədəbiyyat təliminin daha da yaxşılaşdırılması. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 1982, 8 yanvar.